

UDK: 11:1 Yannaras C.
Izvorni znanstveni rad
Primitljeno: studeni, 2020.

Oliver JURIŠIĆ

Univerzitet u Sarajevu - Katolički bogoslovni fakultet
Josipa Stadlera 5
BiH - 71 000 SARAJEVO
oliverjurisic@gmail.com

CHRISTOS YANNARAS: METAFIZIČKA STRUKTURA OSOBE

Sažetak

Grčki filozof i teolog Christos Yannaras razvio je metafizičku strukturu osobe kroz pojmove prosopon, ek-stasis, hipostasis, energeia, apofatizam i eros. U ovom članku predstavljamo na koji način njihova međusobna povezanost formira metafizičku strukturu osobe, pri čemu izostavljamo teologiju odnosa čovjeka i Trojstva koju Yannaras razvija na tim temeljima.

Ključne riječi: Christos Yannaras, prosopon, ek-stasis, hipostasis, energeia, eros.

Uvod

Teološka i filozofska misao Christosa Yannarasa (rođen u Ateni 1935.) u posljednjih nekoliko godina ima sve više odjeka zahvaljujući prijevodu nekih od njegovih najvažnijih djela poglavito na engleski jezik. U svojem opusu Yannaras se bavi velikim brojem tema teološkog, filozofskog i političkog karaktera. Teško je sažeti u kratkim crtama raspon ideja koje Yannaras zahvaća svojim pisanjem i promišljanjem. Yannaras proučava otačku, odnosno patrističku misao i teologiju, grčku filozofiju, noviju političku povijest grčkog naroda i njegove kulture, marksizam, političku filozofiju. Sve su to područja u kojima Yannaras nastoji svojim promišljanjem zahvatiti kako bi, baveći se njima, istakao neke temeljne naglaske svoje misli. Među te naglaske valja ubrojiti ponekad jednostran i površan pristup povijesti razvoja filozofske misli na Zapadu. Primjetno je kako Yannaras ne pridaje uvijek važnost povijesnim okolnostima i kontekstu kada se kritički odnosi prema nekom zapadnom misliocu ili teologu, odnosno filozofu. Ipak, ono što nas u ovom kontekstu posebno zanima, jest snažna metafizička crta Yannarasove misli koja prožima cijeli

njegov filozofski, ali i teološki opus.¹ Yannarasov pokušaj da udahne metafizičku injekciju određenim idejama kojima se bavi vidljiv je u njegovu pokušaju jedne kako je on sam opisuje kritičke ili relacijske ontologije. Dio te ontologije čini i Yannarasov pristup razumijevanju i shvaćanju pojma osoba koji obrađujemo u nastavku.²

1. Ontičko i ontološko pitanje

Christos Yannaras svoju filozofsku misao duguje različitim utjecajima, od kojih se posebno ističu dva imena: Martin Heidegger i Jean-Paul Sartre. Studirajući u Njemačkoj i kasnije Francuskoj, Yannaras u misli dvojice filozofa pronalazi opravdanje za kritiku zapadne metafizičke misli. Čitajući Heideggera, Yannaras tvrdi da je Heidegger otkrio kako se zapadna³ metafizika uvijek bavila *ontičkim*, ali ne i *ontološkim* pitanjem⁴, dok čitajući Sartrea, Yannaras zaključuje da je ideja *monističkog subjekta* u Sartreu pronašla svoj prirodni završetak u kojemu je *monistički subjekt* ništa drugo nego pojedinac koji spoznaje ništavilo kao svoju konačnu svr-

¹ Ovo je posebno naglašeno u Yannarasovu filozofskom pokušaju razrade metafizičke relacije između osobe, bića i bitka gdje ističe da je ontološka teorija koju predstavlja u biti utemeljena u teologiji. Usp.: Christos YANNARAS, *The Schism in Philosophy. The Hellenistic Perspective and its Western Reversal* (Brookline: Holy Cross Orthodox Press, 2015.), 205-210; 206.

² Usp.: Basilio PETRÁ, *Christos Yannaras. The Apophatic Horizon of Ontology* (Cambridge: James Clark and Co, 2019.)

³ Pod eufemizmom *zapad* Yannaras podrazumijeva filozofsku i teološku misao koja se razvija u zapadnom dijelu Europe pod utjecajem rimskog prava i skolastičke filozofije i postaje dominantna kultura današnjice. Svoj vrhunac doživljava u razdoblju srednjeg vijeka između XIII. i XV. stoljeća. Među *ontičare* Yannaras ubraja posebno Augustina i Tomu Akvinskog, dok u umjetnosti razdoblje gotike smatra izričajem *ontičkog* poimanja stvarnosti govoreći o gotičkom načinu arhitekture kao načinu razmišljanja (mali precizno obrađeni kameni blokovi su preslika *ontičkog* shvaćanja stvarnosti kroz pojmove, sudove, propozicije i definicije). Pod pojmom *ontički* Yannaras podrazumijeva pokušaj da se metafiziku kao znanost izgradi na istim metodama i principima kao što je slučaj s prirodnim znanostima. Pojam *ontološki* označava pristup metafizici kao filozofskoj znanosti koja se temelji na iskustvu relacije između osoba. Usp.: Hristo JANARAS, *Istina i jedinstvo Crkve* (Beseda: Novi Sad, 2004.), 87-142. Usp.: Christos YANNARAS, *The Meaning of Reality. Essays on Existence and Communion, Eros and History* (Los Angeles: Sebastian Press and Indiktos, 2011.), 167-189. Usp.: Christos YANNARAS, *Person and Eros* (Brookline: Holy Cross Orthodox Press, 2007.), 96-104.

⁴ Usp.: Cristos YANNARAS, *On The Absence and Unknowability of God. Heidegger and the Areopagite* (London-New York: Continuum, 2005.), 53. Usp.: C. YANNARAS, *The Schism in Philosophy. The Hellenistic Perspective and its Western Reversal*, 165-167; 180-183.

hu iz čega nastaje ono što se generički naziva *nihilizmom*.⁵ Iz promišljanja koja nastaju pod utjecajem te dvojice mislilaca Yannaras daje specifično značenje nekim problemima zapadne metafizike koji su bitno utjecali na cjelokupnu misao o ljudskom biću i antropologiji. Prvi problem Yannaras formulira kao pitanje: Je li pitanje o biću *ontičko* ili *ontološko*? Ako je pitanje o biću *ontičko* pitanje onda se susrećemo s pitanjem što je biće kao biće, što je to što ga čini bićem? *Ontičko* pitanje je pitanje o biću u sebi, o mogućnostima spoznaje bića što je ono u sebi. *Ontičko* pitanje je epistemološko pitanje. Iz tog pitanja Yannaras izvodi zaključak i kritiku da je zapadna metafizika oduvijek bila usmjerena na *ontičko* pitanje. Usmjerenost je rezultirala pokušajima objektivno-apodiktičke metode koja pozitivno definira biće isključivo kao objekt znanja čime se metafizika pretvorila u apodiktičku epistemologiju, u teoriju o mogućnostima spoznaje samog bića. Biće, da bi bilo spoznato, mora imati krajnju *ontičnost*. *Ontičnošću* Yannaras označava teorijsko-spoznajni postupak definiranja elemenata kojima se definira biće kao biće. *Ontičnost* ne označava samo one elemente kojima se pokušava definirati što je biće kao biće, nego što je ono nešto što biće čini onim što ono jest. *Ontičko* pitanje je i pitanje o bitku. Kao ilustraciju on navodi primjer *egzistencije* koja je *ontička* oznaka koja se dodaje biću kako bi se njome definiralo što je biće i omogućilo jasnu i preciznu intelektualnu spoznaju bića i njegova uzroka koji također ima egzistenciju kao *ontički* element. I zaključuje kako je *ontičko* pitanje pretvorilo metafiziku u znanstvenu demonstraciju postojanja bića kao objekta čistog metafizičkog istraživanja, što je rezultiralo time da se metafizika pretvori u teoriju spoznaje, odnosno u epistemologiju. *Ontičkom* pitanju se suprotstavlja *ontološko* pitanje koje nije pitanje o biću i što je ono što biće čini da bude biće, nego je riječ o odnosu između bića i bitka pri čemu je naglasak na onome što je ono što ih međusobno razlikuje. Nastojeći dati odgovor Yannaras isključuje tvrdnju kako je bitak objekt *ontičkog* pitanja, nego ističe kako je *ontološko* pitanje nemogućnost identičnosti između bitka i njegove spoznajno-teorijske definicije utemeljene na čistom intelektualnom promišljanju. *Ontološkim* pitanjem bitak se opire bilo kakvoj apodiktičkoj definiciji utemeljenoj na sposobnostima ljudskog intelekta u području teorijske spoznaje. Drugim riječima, on će za bitak ustvrditi kako je *bitak događaj (raz)otkrivanja*, a ne objekt intelektualne spoznaje njegovih *ontičkih* elemenata, iz čega onda posljedično proizlazi i njegova definicija. Yannaras prigovara zapadnoj metafizici da je na pitanje o bitku pokušala dati *ontički* odgovor, što je rezultiralo teorijskim definicijama koje su bitak

⁵ Usp.: C. YANNARAS, *The Schism in Philosophy. The Hellenistic Perspective and its Western Reversal*, 241-250.

pretvorile u objekt epistemologije isključivši ga iz metafizike. *Ontičko* i *ontološko* pitanje imaju isti objekt (bitak), ali polaze s različitih filozofskih pozicija. *Ontičko* pitanje je teorijsko-spoznajno pitanje, odnosno epistemološko. *Ontološko* pitanje je iskustveno-egzistencijalno, odnosno metafizičko. Yannaras proširuje svoje razumijevanje odnosa pojmova ontičko i ontološko smatrajući ih nužno povezanim s razumijevanjem čovjeka, odnosno antropologijom. Dakle, metafizika utječe na antropologiju, a ne obratno. Iz ta dva pristupa pitanju bitka, Yannaras nedvosmisleno izvodi dvije međusobne suprotstavljene antropologije ljudske osobe, od kojih jednu pripisuje zapadnoj metafizičkoj misli smatrajući je *ontičkom* i sumira je sintagmom o *monističkom subjektu*.

2. Monizam subjekta

Monizam *subjekta* je širok pojam kojim Yannaras opisuje različite vidove odnosa teologije, metafizike, epistemologije i znanja prema pojmu čovjeka u zapadnoj misli.⁶ U središtu monizma *subjekta* egzistiraju različiti oblici filozofskog i teološkog individualizma. Tako Yannaras prilično snažno kritizira zapadnu misao o grijehu i spasenju kao izrazito individualizirana iskustva. Grijeh i spasenje su privatna stvarnost pojedinca kojemu zajednica služi, isključivo kao instrument spasenja i oproštenja. Kako bi pojedinac postigao moralnu sigurnost u spasenje i oproštenje, razvijen je cijeli sustav individualizirane teologije kojim se, služeći se definicijama i juridičkim pristupima, osigurava psihološku sigurnost individui da će se spasiti i da su joj grijesi oprošteni.⁷ S teološke dimenzije monističkog *subjekta* Yannaras prelazi na filozofsku dimenziju koja je u metafizici i epistemologiji izražena kao *ontičko pitanje*, odnosno pokušaj da se metafizički pojmovi bića, bitka i biti epistemološki pojmovno odrede kao apodiktički spoznatljivi kroz racionalne definicije. Yannaras optužuje zapadnu filozofsku misao da je izjednačila pitanje znanja s pitanjem bitka zbog čega zaključuje da je epistemologija, odnosno problem znanja, zamijenila metafiziku, odnosno *ontološko pitanje*, pitanje o razlici između bića i bitka.

⁶ Usp.: C. YANNARAS, *The Schism in Philosophy. The Hellenistic Perspective and its Western Reversal*, 244. Usp.: Christos YANNARAS, *Relational Ontology* (Brookline: Holy Cross Orthodox Press, 2011.), 7.

⁷ Usp.: Christos YANNARAS, *The Freedom of Morality* (Crestwood: St Vladimir's Seminary Press, 1984.), 22-27. Usp.: Christos YANNARAS, *Against Religion. The Alienation of The Ecclesial Event* (Brookline: Holy Cross Orthodox Press, 2013.) [Ovdje Yannaras razvija pojam *religionization* kao pokušaj da opiše religijski individualizam koji karakteriziraju: individualnost, psihologija, ideologija, autoritet i demonizacija ljudske seksualnosti].

Spajajući individualizirane teologije i epistemologiju kao filozofsku disciplinu koja i samoj metafizici određuje granice njezinih spoznaja, Yannaras dolazi do fenomena monizma *subjekta* koji, prema njegovu razumijevanju, ima i antropološke posljedice.⁸ Monistički *subjekt* nije konkretni čovjek ili opći pojam čovjeka, nego sustav mišljenja, način kako se razumijeva cjelokupna stvarnost čovjeka i njegova narav.⁹ Razumijevanje monističkog *subjekta*, koje se utemeljuje na pokušajima racionalnih definicija individualnih biti metafizičkih stvarnosti uključujući i čovjeka, polazi od pokušaja racionalne definicije njihove biti. Proces ovog razumijevanja dopire do definicija čovjeka kao racionalnog bića, što Yannaras kritizira kao manjkavost i nedostatak jer se iz pokušaja definiranja čovjeka izostavlja opisivanje čovjeka kao osobe i kao relacije. Svaki monizam *subjekta* koji pristupa čovjeku preko neke apsolutne definicije njegove biti za Yannarasa biva metafizički i egzistencijalno, a time i antropološki, nedostatan. Odbacujući monizam *subjekta* kao univerzalni pokušaj definiranja naravi specifičnih stvarnosti kroz apsolutizirano čisto racionalno mišljenje, Yannaras upućuje prigovor zapadnoj misaonoj tradiciji da je čak i u razumijevanju čovjeka kao osobe zanemarila i zapostavila egzistencijalni i odnosni karakter njegove naravi koju Yannaras opisuje pojmom osoba. Stoga ne iznenađuje kada Yannaras opisuje osobu kao relaciju, odnosno egzistencijalnu drugost. Do pojma egzistencijalne drugosti kao relacije kojom se opisuje stvarnost osobe Yannaras dolazi razradom nekoliko različitih pojmova prisutnih u teologiji i filozofiji od kojih je prvi pojam *prosopon*.

3. *Prosopon*

Za razliku od uvriježenog identificiranja pojma *prosopon* s pojmom *osoba*, prema kojem osoba biva definirana kao ono što je ispod, u temelju (*subiectum*), Yannaras *prosopon* ne smatra pojmom kojim se opisuje cjelokupna stvarnost osobe. *Prosopon* je pojam koji nas uvodi u pokušaj razumijevanja osobe i Yannaras ga razumijeva kao stajati nasuprot. *Prosopon* još uvijek nije osoba, nego osoba se manifestira ili otkriva kao netko tko stoji nasuprot nekoj drugoj osobi.¹⁰ Pojam *prosopon* nije dovoljan da se iz njega samog izvede metafizičko razumijevanje osobe kao egzistencijalne drugosti. Ono što *prosopon* izriče, tek je jedna od osobina osobe. Pristupaju-

⁸ Usp.: C. YANNARAS, *On The Absence and Unknowability of God. Heidegger and the Areopagite*, 27; 31; 45.

⁹ Usp.: Christos YANNARAS, *Postmodern Metaphysics* (Brookline: Holy Cross Orthodox Press, 2004.), 1-19.

¹⁰ Usp.: Hristo JANARAS, *Azbučnik vere* (Beseda: Novi Sad, 2019.), 51.

ći pojmu *prosopon* i tumačeći ga kao određeno suprotstavljanje, Yannaras nastavlja kritiku one misli koja u *prosoponu* vidi subjekt (*subiectum*), samostalno ljudsko biće koje je po svojoj biti takvo da je odvojeno od svake metafizičke relacije od drugih. Razumijevanje *prosopona* kao *subiectuma* pospješilo je sve one teološke i filozofske pokušaje da se ljudsko biće racionalno definira odvojeno i isključeno iz metafizike relacije i da se, služeći se definicijom, pokušava izreći sveukupan metafizički i egzistencijalni doživljaj ili iskustvo ljudskog bića. Yannaras odbacuje uvriježenu misao kako je definicija ljudskog bića kao bića racionalne naravi potpuni i krajnji metafizičko-egzistencijalni izričaj stvarnosti čovjeka kao osobe. Dapače, u pokušaju definiranja biti ljudskog bića kao samodostatnog racionalnog *subiectuma* Yannaras vidi teološko i filozofsko osiromašenje egzistencijalnog iskustva koje čovjek može imati i ima u odnosu (relaciji) s drugim čovjekom. Kod Yannarasa *prosopon* nije statično definirana bit ljudskog bića, nego događaj dinamizma između *prosopona* i nekoga ili onoga tko joj stoji nasuprot. Iz tog razloga kod Yannarasa ne pronalazimo definiciju *prosopona*, nego pronalazimo metafizičku i egzistencijalnu filozofsku misao kako se *prosopon* ne može samostalno izricati kroz racionalnu definiciju, niti definicija otkriva ili razotkriva *prosopon*, nego se *prosopon* kao početna točka metafizičkog strukturiranja ljudskog bića uvijek otkriva kao *prosopon* relacije, kao *prosopon* egzistencijalne drugosti u odnosu na onoga tko mu stoji nasuprot.¹¹ Otkrivanje *prosopona* kao relacije, kao egzistencijalne drugosti odvija se kroz *energeiu* koja manifestira *prosopon* kao *prosopon* koja je u mogućnosti *ek-stasisa*.

4. Energeia, ek-stasis i apofatizam

Yannaras razlikuje bit (narav) i *energeiu* kao pojmove. Za njegovo je metafizičko strukturiranje ljudskog bića razlikovanje biti i *energeie* od velike važnosti pri čemu ne propušta kritizirati zapadnu misao da je zanemarila ovu bitnu razliku i ostala zarobljena problematikom pojma bit ili narav isključujući filozofske mogućnosti pojma *energeia* u govoru o ljudskoj osobi.¹²

¹¹ Usp.: H. JANARAS, *Azbučnik vere*, 50. Usp.: Christos YANNARAS, *Person and Eros* (Brookline: Holy Cross Orthodox Press, 2007.), 5-6. Usp.: C. YANNARAS, *Relational Ontology*, 10; 38; 47. Usp.: C. YANNARAS, *On The Absence and Unknowability of God. Heidegger and the Areopagite*, 84. [U svojoj relacijskoj ontologiji daje različita značenja pojmu *relacija*. U ovom kontekstu *relacija* je istovremeno konstitucija nekog bića i naša spoznaja tog bića kao egzistencijalne drugosti.]

¹² Usp.: C. YANNARAS, *Person and Eros*, 52-59; 65. Usp.: C. YANNARAS, *The Schism in Philosophy. The Hellenistic Perspective and its Western Reversal*, 80-83.

Dok bit ili narav može ostati skrivena, njezina *energeia* se može manifestirati kao otkrivanje naravi onomu koji stoji nasuprot. U tu svrhu kako bi istakao tu razliku, navodi promatranje Van Goghove slike.¹³ Narav ili bit Van Gogha nam ostaje nepoznata čak i kada bismo imali priliku živjeti i poznavati Van Gogha. Područje gdje se Van Gogh nama otkriva kao *prosopon*, jest njegova slika. Slikajući na nekom platnu određeni prikaz, *prosopon* Van Gogha se manifestira kao specifična *energeia* Van Gogha koja omogućava njegovu *prosoponu* da *ek-stasis* (iziđe iz sebe ne u smislu ekstaze nego u smislu aktualizacije Van Gogha kao *prosopon*¹⁴ koji se otkriva našoj spoznaji) i predstavi nam se kao egzistencijalna drugost. Yannaras zaključuje da iz razloga što se *prosopon* Van Gogha manifestira ili *ek-stasis* (izlazi iz sebe), kao osobna i unikatna *energeia* Van Gogha, možemo promatrajući specifičnu sliku, potvrditi ovo je Van Gogh. Yannaras razlikuje *energeie* kao načine na koji *prosopon ek-stasis* (izlazi iz sebe) prema onom koji mu stoji nasuprot. Postoje opće ili zajedničke *energeie* ljudske biti koje pripadaju svim ljudima (znati, razumjeti, ljubiti, osjećati, doživljavati). U njih se ubraja široko područje ljudskih sposobnosti uključujući i područja umjetnosti, književnosti, filozofije, religije i općenito kulture. *Energeie* su mogućnosti *prosopona* koje se kao mogućnosti nalaze u svim ljudima. Ipak, svaki *prosopon* aktualizira određenu *energeiu* kao jedinstvenu aktualnost svojeg *prosopona* tako što se dotad skriveni *prosopon* razotkriva kroz svoju jedinstvenu *energeiu* kao *ek-stasis* drugom *prosoponu* kao egzistencijalna drugost. Iz odnosa *prosopona* i *energeie* kao tehničkih pojmova Yannaras izvodi zaključak da je u metafizičkom smislu biti relacija ili egzistencijalna drugost početna točka bilo koje metafizike o ljudskoj osobi i da se i sam govor o bitku treba izjednačiti s govorom o relaciji.

Nadalje, on produbljuje svoju filozofsku tvrdnju o relaciji kao početku metafizike ljudske osobe koristeći se pojmom *apofatizma*¹⁵ kojemu daje vrlo specifično značenje. Odbacujući dualizam spoznaje, koji se temelji na *via positiva* i *via negativa* koji se često susreće u filozofiji i teologiji srednjeg vijeka koje Yannaras izjednačuje s pokušajima racionalnog definiranja na-

¹³ Usp.: C. YANNARAS, *Person and Eros*, 37-38. Usp.: C. YANNARAS, *The Schism in Philosophy. The Hellenistic Perspective and its Western Reversal*, 85.

¹⁴ Usp.: C. YANNARAS, *Person and Eros*, 20.

¹⁵ Usp.: C. YANNARAS, *The Schism in Philosophy. The Hellenistic Perspective and its Western Reversal*, 72-75. Usp.: C. YANNARAS, *Person and Eros*, 21-22. Usp.: Christos YANNARAS, *Postmodern Metaphysics* (Brookline: Holy Cross Orthodox Press, 2004.), 84-85. Usp.: C. YANNARAS, *On The Absence and Unknowability of God. Heidegger and the Areopagite*, 17/29. [On opisuje *apofatizam* kao stav protiv znanja i verifikacije znanja isključivo s pomoću konceptualnih ideja. O *apofatizmu osobe* govori kao otkriću relacije koju osoba ostvaruje s drugom osobom. U tom procesu osoba otkriva i svoju vlastitu ontološku strukturu.]

ravi božanskog, Yannaras *apofatizam* vezuje uz pojam relacije. Poznavati drugog za Yannarasa je *apofatički* proces, dakle nije moguće apodiktičko znanje o u sebe zatvorenoj individui. Individua se mora otkriti prema van nasuprot nekom drugom kao *prosofon* kroz svoje *energeie* tako što će *ek-stasis* prema drugom. Drugi upoznaje i spoznaje onoga koji je izišao iz sebe kroz njegove *energeie*, ali narav ili bit otkrivenog ostaje skrivena i nespoznatljiva. On inzistira da se *apofatizam* ne događa kao u sebe zatvoreni spoznajni racionalni postupak kojim jedna individua apsolutno spoznaje neki u sebe zatvoren *subiectum* s pomoću definicije. *Apofatizam* nije definiranje osobina *subiectuma* iz čega se onda rađa definicija onoga čije su osobine definirane. *Apofatizam* je spoznajni susret dvaju *prosofona* gdje se i jedan i drugi *prosofon* otkrivaju na način da se kroz *energeiu prosofona* spoznaje djelomično nešto o onom drugom koji nam stoji nasuprot, ali nikada apsolutno i do kraja u svojoj biti. Specifičnim konceptom *apofatizma* kao spoznajne relacije između dvaju *prosofona* Yannaras nastoji izbjeći, ali i uputiti kritiku onim teološkim i filozofskim polazištima koji pri pokušaju da definiraju objekt spoznaje i njegovu bit zanemaruju ili isključuju relaciju kao temeljno polazište metafizičko-egzistencijalnog razumijevanja ljudske osobe. U tom kontekstu relacije kao djelomično i spoznajnog procesa, odnosno apofatizma treba razumjeti i upotrebu pojma *hipostasis*.

5. Hipostasis

Pojmom *hipostasis* Yannaras opisuje egzistencijalnu stvarnost koja se aktualizira realizacijom biti. *Hipostasis* opisuje egzistencijalni (stvarni) karakter pojavnosti univerzalne biti ili naravi. *Hipostasis* označuje nositelja određene biti kojemu sama bit duguje svoju specifičnu metafizičku konstituciju i realizaciju. Kada govori o ljudskoj osobi kao *hipostasis*, on podrazumijeva pod ljudskom osobom egzistencijalno događanje u kojem se ono što je zajedničko svim ljudskim osobama kao opće *energeie* aktualizira ili realizira na unikatan način kroz konkretnu egzistenciju pojedine ljudske osobe.¹⁶ *Subiectum* nije u sebe zatvorena definicijom omeđena narav, nego specifična egzistencijalna realizacija zajedničke ljudske biti kroz *hipostasis* jedinstvene ljudske osobe. Yannaras ljudsku osobu opisuje kao *hipostasis* koji kroz sebe realizira *hipostasis* cjelokupnog čovječanstva kroz specifičnu *energeiu* koja je opća *energeia* prisutne metafizičke mogućnosti ostvarenja svakog ljudskog bića. Za razliku od *energeia* koje su specifične opće sposobnosti, *hipostasis* je metafizičko otkrivanje same ljudske biti

¹⁶ Usp.: H. JANARAS, *Azbučnik vere*, 47.

koja se otkriva kao drugost, sloboda, slobodno ljubavno sebedarivanje. *Hipostasis* prethodi *energei* kao ono što temeljno realizirajući neku opću *energeiu*, istovremeno se otkriva kao specifični *hipostasis* biti te osobe. Ako se vratimo primjeru s Van Goghom, *hipostasis* bi bio sam Van Gogh čiji se *hipostatis*, koji već prethodi *energei* skriven u samoj biti Van Gogha otkriva kao *hipostasis* jer Van Gogh realizira neku specifičnu *energeiu* svoje naravi. U pitanju je *energeia* slikanja. *Energeia* slikanja je univerzalna *energeia* koja se kao opća *energeia* nalazi kao mogućnost u svim ljudima, dok *hipostasis*, realizirajući neku od općih *energeia*, otkriva egzistencijalnu drugost te osobe istovremeno otkrivajući dio njezine naravi, ali nikada je ne otkrivajući apodiktičnoj i apsolutnoj racionalnoj spoznaji kroz definiciju. Odnos *energeie* i *hipostasisa* Yannaras opisuje kao apofatički odnos jer spoznaja o drugom i njegovoj biti događa se isključivo kroz našu relaciju s *energeiom* drugog koja manifestira njegov specifični *hipostasis* kao nama nasuprot suprotstavljenom egzistencijalnoj drugosti. Spoznaja egzistencijalne drugosti osobe, odnosno naše otkrivanje drugog kao relacije, događa se i kroz ono što Yannaras opisuje pojmom *eros* koji je posljednji metafizički element strukture osobe.

6. Eros

I kod pojma *erosa* Yannaras ne propušta istaknuti njegovo monističko razumijevanje kao nečega što je identično seksu i pornografiji što je uzrokovano individualizmom poimanja *erosa*. Individualizam *erosa* on shvaća kao metafizičku zatvorenost *subiectuma* u samodostatnost. Individualizirani *eros* je metafizička mogućnost odsutnosti relacije *subiectuma* s egzistencijalnom drugošću osobe. *Eros* je egzistencijalno samonadilaženje *subiectuma* koji stupa u relaciju. U događaju samonadilaženja *eros* se manifestira kao apsolutna egzistencijalna ostvarenost *subiectuma* koji, ostvarujući erotsku relaciju (erotska relacija je nadilaženje samo-dostatnosti *subiectuma* i *ek-stasis* prema egzistencijalnoj drugosti) s drugim, postaje za drugog također egzistencijalna drugost.¹⁷ Yannaras niječe samostalnu metafizičku egzistenciju *erosu* kao nekom metafizičkom načelu koje može postojati neovisno o postojanju osobe i prethoditi joj. *Eros* je metafizički događaj između osoba i tek u događaju susreta osoba događa se i sam *eros* koji svoje postojanje crpi iz njihova susreta koji se događa slobodno kroz ljubav.¹⁸ Sloboda i ljubav kao temelji *erosa* mogu postojati jer im u metafizičkom redu stvarnosti prethodi osoba. Yannaras formira jednu

¹⁷ Usp.: C. YANNARAS, *Person and Eros*, 38.

¹⁸ Usp.: C. YANNARAS, *Person and Eros*, 150-155.

opću metafizičku strukturu u kojoj *eros* ne igra ulogu načela ili temelja, nego se *eros* pojavljuje kao mogućnost susreta osoba koje onda slobodno u ljubavi manifestiraju *eros* kao egzistencijalno ostvarenje i samonadilaženje metafizičkog ostanka u stanju u sebe zatvorenog *subiectuma*. *Eros* nastaje u procesu događaja susreta između osoba pri čemu *eros* ne biva isključivo fizičko i biološko iskustvo pojedinca koji koristi drugog pojedinca kao sredstvo sebeljublja, nego kao *ek-stasis* da bi se nadišlo granice *subiectuma*. *Eros* je proces samonadilaženja i samoostvarenja osobe koji se ne može dogoditi ako nemamo na drugoj strani *prosopon* drugoga, egzistencijalnu drugost koja također kroz *ek-stasis* stupa u relaciju s nama. Inzistiranje na *erosu* kao jednom od elemenata metafizičke strukture ljudske osobe povezano je i s njegovim razumijevanjem spoznaje osobe o kojoj smo prethodno govorili kao *apofatizmu*. U ostvarenju *erosa* kao susreta s egzistencijalnom drugošću *prosozona* druge osobe, *apofatizam* ostaje i dalje temeljni način znanja i spoznaje o drugom. Kroz *eros*, *prosopon* drugi izlazi iz sebe (*ek-stasis*) i kroz to izlaženje njegova *energeia* ili *energeie* manifestiraju njegovu narav, ali je ne otkrivaju apsolutno i ona nam ostaje skrivena.¹⁹ Preko njegovih *energeia* koje se manifestiraju kroz *eros* (*eros* ostaje uvijek mogućnost egzistencijalnog samonadilaženja *subiectuma* i prelazak u aktualiziranu relaciju s drugim kao osoba s osobom) upoznajemo *prosopon* drugog. Neke od *energeia* *erosa* kao dijela metafizičke strukture osobe mogu biti zagrljaj, nježnost, intimnost, odustajanje od sebe za drugog, žrtvovanje za drugog, odricanje, svladavanje sebeljublja i narcisoidnosti, potpuno povjerenje u drugog. Ovi trenuci su trenuci *energeie* *erosa* kroz *prosopon* drugog koje izražavaju *eros* kroz egzistencijalno nadilaženje sebe i aktualizaciju onih *energeia* *erosa* kroz koje nas drugi prepoznaje i upoznaje kao egzistencijalnu drugost.

Zaključak

Yannaras osobu razumijeva kao stvarnost utemeljenu na relaciji. Relacija se izražava istovremeno kao *prosopon*, *energeia*, *ek-stasis*, *hipostasis* i *eros*. Bilo bi pogrešno te metafizičke elemente promatrati kao međusobno odvojene procese ili ih razumijevati kao neki vremenski tijek. Osoba se ne otkriva kao formalni ili konceptualni *subiectum*, kao logičko-apodiktika definicija iz koje proizlazi njezina bit. Osoba je neprekinut

¹⁹ Usp.: C. YANNARAS, *Person and Eros*, 20. [On razlikuje *apofatizam* naravi od *apofatizma* osobe. *Apofatizam* naravi ostaje skriven našoj spoznaji. *Apofatizam* osobe kao relacija dostupan je našoj spoznaji jer osoba *ek-statis* kroz *energeiu* komunicira s nama svoju egzistencijalnu drugost pri čemu njezina narav ostaje nespoznatljiva za nas.]

događaj relacije *prosopeia*, *energeia*, *ek-stasis*, *hipostasis* i *eros* koje zajedno osobu nama otkrivaju kao egzistencijalnu drugost. Njegova metafizička struktura ljudske osobe ne poznaje i ne prihvaća mogućnost postojanja osobe kao u sebe trajno zatvorenu i definicijom omeđenu individuu. Osoba biva događaj erotske aktualizacije kao relacije sebedarivanja kroz samonadilaženje zatvorene individualnosti u relaciji nasuprot nekoj drugoj egzistencijalnoj drugosti, odnosno drugoj osobi. Njegovu metafiziku strukturu ljudske osobe treba promatrati u širem kontekstu pokušaja povezivanja metafizike s antropologijom i drugim pristupima čovjeku, pri čemu on snažno podcrtava misao kako antropologija proizlazi iz metafizike. U tom kontekstu treba pristupiti i Yannarasovoj kritici zapadne misli koju optužuje, nerijetko površno i nekritički, da je raskinula temeljnu povezanost ili odnos metafizike s antropologijom. Stoga kada govori o ontičkom pitanju, i generalno o ontičnosti kao bolesti i nedostatku zapadne misli, ima na umu pokušaje da se metafizika uspostavi kao samostalna znanost slična pozitivnim ili prirodnim znanostima. On misli da ontičnost i ontičko pitanje ne mogu biti dostatan odgovor niti polazna točka za antropologiju jer je ontičnost stvorila fenomen monizma subjekta koji isključuje govor o *prosopeia*, *ek-stasis*, *hipostasis* i *eros* kao temeljnim elementima jedne metafizički usmjerene i osmišljene antropologije, a time je isključen i govor o ljudskoj osobi. Ne čudi onda da Yannaras zapadnu misao o pitanju bića i bitka vidi kao individualističku i zatvorenu u sebe, usmjerenu isključivo na apsolutizirane apodiktičke, racionalne i logičke definicije naravi ili biti određene stvarnosti što je rezultiralo zaboravom ontološkog pitanja. Ontološko pitanje on ne smatra pitanjem o zaboravu bilo kakvog bitka. Yannaras pitanje o bitku usko i čvrsto povezuje s antropološkim pitanjem o ljudskoj osobi kao relaciji i s kršćanskom teologijom Trojstva. Slijedeći svoju misao dolazi, Yannaras do zaključka kako je bitak relacija osoba koja se slobodno otkriva kao relacija ljubavi. Bitak biva identičan relaciji, relacija biva identična ljubavi, a ljubav je identična samom bitku. Iz ovog pristupa poimanju bitka metafizička struktura ljudske osobe nije ništa drugo nego poziv čovjeku da participira u jednom bitku pojmljenom kao relacija ljubavi što će on razraditi u svojoj teološkoj misli. U njegovu snažnom (iako u slučaju Zapada pomalo nekritičkom) povezivanju metafizike i antropologije (kasnije teologije) moguće je razumjeti odakle njegov govor o ontičnosti, ontološkom, monizmu subjekta i apofatičkoj spoznaji. Tek će u teologiji Trojstva i odnosa prema čovjeku ova metafizička struktura ljudske osobe doći do izražaja. Ovdje smo samo predstavili neke temeljne pojmove.

CHRISTOS YANNARAS: THE METAPHYSICAL STRUCTURE OF A PERSON

Summary

The Greek philosopher and theologian Christos Yannaras developed a view of the metaphysical structure of a person using terms such as prosopon, ek-stasis, hipostasis, energeia, apophaticism and eros. In this article, we offer an exposition of these terms and examine how, taken together, they represent the metaphysical structure of a person. The article leaves to one side the theology of the Trinity that Yannaras developed on the basis of this metaphysical structure.

Keywords: Christos Yannaras, prosopon, ek-stasis, hipostasis, energeia, eros.

Translation: Oliver Jurišić and Kevin Sullivan